

MACIEJ GRZESZCZAK

Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Kleczewie

MANIFESTACJE GDAŃSKIE W POWIECIE KONIŃSKIM W LIPCU 1936 R.

Celem prezentowanego artykułu jest przedstawienie udziału społeczeństwa powiatu konińskiego w zainicjowanych przez Ligę Morską i Kolonialną (LMiK)¹ manifestacjach, będących wyrazem sprzeciwu wobec wystąpienia Arthura Greisera, prezydenta Senatu Wolnego Miasta Gdańska (WMG), 4 lipca 1936 r. na forum Ligi Narodów.

Niniejszy tekst powstał w oparciu o przechowywane w konińskim oddziale Archiwum Państwowego w Poznaniu sprawozdania władz samorządowych i raporty komisariatów policji z manifestacji gdańskich, które odbyły się w powiecie konińskim 19 i 21 lipca 1936 r. Tworzą one, liczącą 20 luźnych kart, jednostkę archiwalną o nazwie „Sprawozdania z przebiegu manifestacji urządzonych w powiecie jako wyraz protestu przeciwko szykanowaniu Polaków w Gdańsku”. Zgromadzony tam materiał badawczy dotyczy manifestacji, do których doszło w Kleczewie, Kazimierzu Biskupim, Zagórowie, Ciężeniu, Kramsku, Władysławowie, Małoszynie i Ślesinie. Jedynie w wypadku Kleczewa zachowała się lakoniczna wzmianka o zorganizowanej 19 lipca manifestacji. W pozostałych wypadkach mamy do czynienia z dosyć szczegółowymi opisami przebiegu tych wystąpień². Nie jest to jednak materiał kompletny, gdyż podobne manifestacje odbywały się w innych miejscowościach powiatu konińskiego, chociażby w Grodźcu i Koninie³. Niestety, w omawianym poszycie nie zachowały się żadne materiały w odniesieniu do reszty powiatu konińskiego.

¹ Liga Morska i Kolonialna powstała w 1930 r. w wyniku przekształcenia Ligii Morskiej i Rzecznej (wcześniej występującej pod nazwą – Liga Żegluga Polskiej). Jej powstanie było odpowiedzią na kolonialne aspiracje II Rzeczypospolitej. Głównym kierunkiem działalności LMiK było propagowanie zagadnień morskich. Ponadto skupiała się na zbieraniu funduszy na rozbudowę polskiej floty, zarówno morskiej, jak i rzecznej, oraz budowaniu w społeczeństwie polskim przeświadczenia o konieczności posiadania kolonii. Konsekwencją tych rozległych działań było utworzenie w 1934 r. Funduszu Obrony Morskiej (zbiórki organizowane przez LMiK w ramach tej akcji przeznaczone zostały na budowę okrętu podwodnego „Orzeł”), wysiłki kolonialne natomiast nie zostały zwieńczone sukcesami, poza skromnymi nabytkami w Brazylii w stanie Parana (założenie w 1935 r. osady Morska Wola). Członkowie LMiK wywodzili się głównie ze środowiska piśmudzykowskiego bądź z kręgu jego współpracowników i sympatyków. Organizacja ta cieszyła się dużym uznaniem w społeczeństwie polskim. W 1939 r. liczyła ok. 1 mln członków. Szerzej na ten temat patrz: T. Białas, *Liga Morska i Kolonialna 1930-1939*, Gdańsk 1983.

² Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie (dalej: APK), Starostwo Powiatowe w Koninie (dalej: SPK), sygn. 247, k. 1-20.

³ „Głos Koniński”, nr 36, 1936, s. 2; nr 31, s. 2; P. Góldyn, *Ochotnicze stráže pożarne powiatu konińskiego w latach 1921-1939. Studium historyczne na podstawie „Głosu Konińskiego”*, Kalisz 2021, s. 198.

Wydaje się, że spojrzenie przez pryzmat przedmiotowych sprawozdań i raportów na zjawiska społeczne i polityczne, występujące w regionie konińskim, które były odzwierciedleniem tychże zjawisk w skali całego kraju, może stanowić interesujący przyczynek do badań nad życiem społeczno-politycznym w regionie konińskim. Tym bardziej, że w dotychczasowych badaniach nad powiatem konińskim w okresie II Rzeczypospolitej stosunki polityczne na jego terenie oraz korelacja ich z tendencjami ogólnopolskimi zostały tylko zasygnalizowane⁴, a wspomniane powyżej dokumenty nie stanowiły przedmiotu analizy historycznej.

Aby lepiej poznać przyczyny, które skłoniły mieszkańców powiatu konińskiego do politycznej aktywności w sprawie gdańskiej, w pierwszej części artykułu zostały w skróconej formie omówione najważniejsze zagadnienia w relacjach pomiędzy WMG a Ligą Narodów i Polską.

Traktat wersalski, podpisany 28 czerwca 1919 r., który zakończył obrady konferencji pokojowej w Paryżu, wprowadził nowy ład polityczny po pierwszej wojnie światowej. W wyniku rozmów przywódców mocarstw zwycięskich została ustalona zachodnia granica Polski. Niestety, decyzje podjęte w sprawie polsko-niemieckiej granicy nie spełniły oczekiwań strony polskiej, która domagała się m.in. włączenia Gdańska do państwa polskiego. Ostatecznie, w wyniku propozycji premiera brytyjskiego Davida Lloyda George'a, zostało utworzone WMG. Jego obszar i ustrój regulowały artykuły 100-108 traktatu wersalskiego⁵. Za datę proklamowania WMG przyjmuje się 15 listopada 1920 r., kiedy to władzę z rąk Wysokiego Komisarza Ligi Narodów przejął wybrany 16 maja 1920 r. gdański parlament (Volkstag)⁶.

Liga Narodów nadal jednak sprawowała protektorat nad WMG. Jej mandatariszem był Wysoki Komisarz. Do jego obowiązków należało m.in. rozstrzygnięcie w pierwszej instancji sporów pomiędzy Polską a WMG czy cykliczne raportowanie do Ligi Narodów o sytuacji wewnętrznej na podległym mu terytorium. Silną pozycję komisarza podkreślał protokół dyplomatyczny podczas składania w Gdańsku wizyt przez floty zagraniczne. Mógł on ponadto żądać od Polski wprowadzenia własnych wojsk na terytorium WMG, gdyby miejscowe siły porządkowe nie były w stanie zapewnić bezpieczeństwa⁷. Szerokie uprawnienia uzyskała również Polska. Zgodnie z traktatem wersalskim, konwencją paryską z 9 listopada 1920 r. i konwencją warszawską (24 października 1921) II Rzeczpospolita prowadziła sprawy zagraniczne WMG, administrowała wspólnym obszarem celnym oraz miała obowiązek chronić mniejszość polską. Nad realizacją praw Polski czuwał rezydujący w Gdańsku Komisarz Generalny Rzeczypospolitej Polskiej⁸.

---

⁴ A. Czubiński, *Ruch robotniczy we wschodnich powiatach Wielkopolski w okresie II Rzeczypospolitej (1918-1939)*, Poznań 1962; Z. Kaczmarek, K. Pawlak, *Endecja w Wielkopolsce Wschodniej w okresie międzywojennym*, „Rocznik Wielkopolski Wschodniej”, t. 4, 1976, s. 31-63; K. Pawlak, *Życie polityczne Konina w latach 1918-1939*, „Rocznik Koniński”, t. 9, 1981, s. 121-143; Z. Kaczmarek, *Parlamentarzyści Ziemi Konińskiej w latach 1919-1930*, „Rocznik Koniński”, t. 12, 1998, s. 103-128; tenże, *Parlamentarzyści Ziemi Konińskiej w latach 1931-1939*, „Rocznik Koniński”, t. 13, 1999, s. 65-78.

⁵ „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”, 1920, nr 35, poz. 200.

⁶ E. Cichy, *Faszyzm w Gdańsku 1930-1945*, Toruń 1993, s. 9-10.

⁷ M. Podlaszewski, *Ustrój polityczny Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920-1933*, Gdynia 1966, s. 19; S. Mikos, *Wolne Miasto Gdańsk a Liga Narodów 1920-1939*, Gdańsk 1979, s. 5-8.

⁸ F. Marszałek, *Prawa Polski w Wolnym Mieście Gdańsku*, „Rocznik Gdański: organ Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku”, t. 15/16 (1956/1957), s. 301 i n.

Zdominowane przez Niemców władze WMG sabotowały uprawnienia Polski i Ligi Narodów. Zarówno władze Republiki Weimarskiej, jak i III Rzeszy wpływały na sytuację polityczną w WMG. Dużym ułatwieniem były stosunki wewnętrzne w Gdańsku, którego elity polityczne otwarcie wyrażały swoje przywiązanie do państwa niemieckiego. Działające w WMG partie polityczne były na ogół odpowiednikami partii w Niemczech. Ugrupowania te, niezależnie od prezentowanej linii politycznej, opowiadały się za likwidacją WMG i włączeniem go w struktury państwa niemieckiego, czego najlepszym przykładem może być rezolucja Volkstagu z 27 czerwca 1929 r., w której zostało popępowane oderwanie Gdańska od Niemiec⁹. Od 1930 r. coraz wyraźniej do głosu zaczęła dochodzić NSDAP, uzyskując w listopadowych wyborach do Volkstagu 16,67% głosów. Partia ta zdobyła większość bezwzględna w kolejnych wyborach parlamentarnych, przeprowadzonych 28 maja 1933 r. oraz 7 kwietnia 1935 r. Silny wpływ na stosunki panujące w Gdańsku miał niemiecki ruch rewizjonistyczny i antypolski. Jednym z jego reprezentantów był Arthur Greiser, który był zwolennikiem niemieckości Gdańska. W 1925 r. zaczął występować publicznie na antypolskich wiecach i zgromadzeniach, a 23 września tegoż roku zażądał w swoim przemówieniu podczas demonstracji skierowanej przeciwko Polsce i Lidze Narodów wyrzucenia wszystkich Polaków z Gdańska¹⁰. W lipcu 1933 r. Arthur Greiser, już jako członek NSDAP, został wybrany wiceprezydentem gdańskiego Senatu, a w listopadzie 1934 r. – prezydentem. Informacje te należy uzupełnić o kilka innych faktów, np.: w 1931 r. odnotowano 248 przypadków pobic Polaków, w tym kilku studentów, polskie organizacje studenckie były nieustannie szykanowane przez ich niemieckie odpowiedniczki, pomiędzy 14 a 18 czerwca 1936 r. bojówki NSDAP pobiły lub zraniły 150 zwolenników partii opozycyjnych, w tym 20 Polaków¹¹.

Niewątpliwie, najniebezpieczniejszym, zarówno dla Polski, jak i Ligi Narodów, zjawiskiem był proces tzw. anchlussu politycznego WMG, czyli dążenie Berlina do ujednoczenia ustroju WMG z ustrojem obowiązującym w Niemczech. W sposób gwałtowny proces ten zaczął dokonywać się po przejęciu 20 czerwca 1933 r. przez partię hitlerowską władzy w Gdańsku. Od tego momentu Senat gdański zaczął wydawać, stojące w rażącej sprzeczności z konstytucją gdańską z 1920 r., dekrety, na mocy których ograniczał prawa i swobody ludności żydowskiej, organizacji katolickich czy brutalnie rozprawiał się partiami opozycyjnymi i niezależną prasą¹². Rozpoczął się nieodwracalny proces „nazyfikacji” życia publicznego. Liga Narodów bezradnie przyglądała się poczynaniom, dryfujących coraz bardziej w kierunku Berlina, władz WMG. Chlubną kartę w niełatwych relacjach pomiędzy protektorami a WMG zapisał Sean Lester, będący w latach 1934-1936 Wysokim Komisarzem Ligi Narodów w Gdańsku. Jego aktywność polityczna, kontakty z partiami opozycyjnymi, bezustanne raportowanie Lidze Narodów o łamaniu w Gdańsku zobowiązań wynikających z traktatu wersalskiego (np. w grudniu 1935 r. domagał się przybycia do Gdańska specjalnej komisji, której zadaniem byłoby

⁹ J. Wójcicki, *Wolne Miasto Gdańsk 1920-1939*, Warszawa 1976, s. 150.

¹⁰ S. Mikos, *Wolne Miasto Gdańsk a Liga Narodów...*, s. 163.

¹¹ J. Kowalski, *Dokumenty centralnych instancji KPP w sprawie zagrożenia Śląska i Gdańska*, „Przegląd Historyczny”, 66/4, 1975, s. 622; P. Pacynko, *Prawo kija i pięści” – zajścia między polskimi a niemieckimi korporantami w Wolnym Mieście Gdańsku (1920-1939)*, „Studia Historica Gedanensia”, t. IV (2013), s. 110 i n.

¹² E. Cichy, *Faszyzm w Gdańsku...*, s. 27; J. Wójcicki, *Wolne Miasto Gdańsk...*, s. 205; P. Mickiewicz, *Wolne Miasto Gdańsk w koncepcjach wojskowych i polityce II Rzeczypospolitej*, Toruń 1999, s. 65.

zapobieżenie naruszania porządku konstytucyjnego) były solą w oku dla sprawujących władzę w Berlinie i Gdańsku nazistów¹³. Prowokacją, której celem było osłabienie pozycji wysokiego komisarza, był incydent związany z wizytą w Gdańsku niemieckiego krażownika „Leipzig” (25-28 czerwca 1936). Dowództwo okrętu otrzymało rozkaz, aby ostentacyjnie zignorowało osobę komisarza, nie składając mu wizyty dyplomatycznej. Była to więc demonstracja ze strony niemieckiej, że władze III Rzeszy nie uznają mandatu Ligi Narodów nad WMG. W podobnym tonie wypowiadała się w tym samym czasie gdańska prasa hitlerowska, twierdząc, że instytucja wysokiego komisarza jest w Gdańsku zbędna¹⁴.

Wydarzenia w Gdańsku stały się przedmiotem obrad Rady Ligi Narodów, zwołanej na początek lipca 1936 r. Wezwany do Genewy Arthur Greiser w brutalnym przemówieniu, uzgodnionym wcześniej z Berlinem, zaatakował Seana Lestera i Ligę Narodów oraz w zawołowany sposób zakwestionował statut WMG. Prezydent Senatu zarzucił wysokiemu komisarzowi, że ten wtrąca się w sprawy wewnętrzne Gdańska, podkreślił również, że WMG nie ma żadnych korzyści z Ligi Narodów. W dalszej części swojego wystąpienia zaproponował, aby uprawnienia wysokiego komisarza scedować na Prezydenta Senatu WMG. Na zakończenie oświadczył, że „[...] Niemcy oczekują, iż niedługo nastąpi taka rewizja tego stosunku, że Prezydent Senatu gdańskiego nie będzie obowiązany zjawiać się przed taką Radą Ligi [...]”¹⁵.

Dla wielu środowisk politycznych w Polsce wystąpienie Arthura Greisera było uderzeniem w żywotne interesy i prawa II Rzeczypospolitej w WMG. Społeczeństwo polskie czuło potrzebę wyrażenia swojego stanowiska w sprawie gdańskiej. Dodatkowo atmosferę podgrzewała prasa ogólnokrajowa i lokalna. Już same tytuły artykułów miały jednoznacznie krytyczną wymowę, np. w „Dzienniku Bydgoskim” z 7 lipca 1936 r. można było przeczytać: „Gdański cham w Genewie. Brutalne wystąpienie Greisera wstrząsnęło zgromadzeniem Ligi Narodów”¹⁶. Pepeesowski „Robotnik” (6 lipca 1936) relację z wydarzeń w Genewie zatytułował: „Bezprzykładny atak i pogróżki Prezydenta Senatu w. m. Gdańska na Ligę Narodów”¹⁷.

Z inicjatywą zorganizowania ogólnopolskich manifestacji wyszła LMiK. Jej zarząd przygotował specjalną odezwę i wydrukował ją w nakładzie 200 tys. egzemplarzy, którą następnie wysłał do wszystkich swoich oddziałów i ogniw, instytucji publicznych, organizacji społecznych, urzędów, władz samorządowych czy zakładów pracy. Jednocześnie została opracowana przez władze LMiK rezolucja, mająca służyć za podstawę do podejmowania własnych deklaracji przez zgromadzenia w poszczególnych miejscowościach. Czytamy w niej m.in. „[...] że rozwój Rzeczypospolitej Polskiej wymaga rozszerzenia w Gdańsku naszych uprawnień w zakresie potrzeb gospodarczych i obronnych Państwa [...]”, zaś „[...] wszelka rewizja obecnego statusu gdańskiego może pójść tylko w kierunku rozszerzenia w Gdańsku uprawnień Rzeczypospolitej, która jedynie może za-

¹³ A.M. Cienciała, *Misja pokoju Carla J. Burckhardta*, „Dzieje Najnowsze”, t. 4, 1974, s. 84.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ „Robotnik”, nr 213 (6696), 1936, s. 1. Przebieg obrad pokazał, że Liga Narodów nie potrafiła wypracować stanowczego stanowiska wobec prowokacji niemieckiej. Jedynie rząd polski ostrzegł III Rzeszę, że zmiana statutu WMG może grozić konfliktem z Polską. Prowadzenie kompromisowej polityki Ligi Narodów w stosunku do WMG było nie do przyjęcia przez Seana Lestera, który w październiku 1936 r. złożył dymisję i wyjechał z Gdańska.

¹⁶ „Dziennik Bydgoski”, nr 155, 1936, s. 1.

¹⁷ „Robotnik”, nr 213 (6696), 1936, s. 1.

bezpieczyć całej ludności warunki swobodnego, kulturalnego, politycznego i gospodarczego rozwoju, a ludności polskiej – jako współgospodarzom terenu – zagwarantować rozwój równorzędny”¹⁸. Treść rezolucji została rozesłana do wszystkich środowisk.

W sprawie Gdańska wypowiedziały się społeczności dużych i średnich miast, miasteczek i wsi. Oficjalne dane mówią o zorganizowanych manifestacjach w 1213 miejscowościach. Należy jednak przyjąć, że liczba ta jest zaniżona, gdyż część środowisk nie zgłosiła swoich wystąpień do władz LMiK lub organizowała je spontanicznie. Według dokumentu „Manifestacja gdańska w r. 1936” największe nasilenie ruchu manifestacyjnego miało miejsce w województwie warszawskim, dalej w województwach lubelskim i łódzkim¹⁹. Strukturze organizacyjnej LMiK w tym ostatnim województwie, z racji przynależności do niego powiatu konińskiego, należy poświęcić nieco więcej uwagi.

Okręg łódzki LMiK powstał w 1932 r. W maju i czerwcu 1933 r. zostały założone oddziały organizacji w miastach powiatowych, w których do tej pory nie sięgały jej wpływy. Były to miasta: Łęczycza, Koło, Konin, Sieradz, Radomsko, Turek, Brzeziny i Wieluń. Na lata 1933-1935 przypadł największy rozwój struktur organizacyjnych w województwie łódzkim. W tym okresie bowiem powstało 41 nowych oddziałów, najwięcej w powiecie konińskim – 17. Według stanu z 1 kwietnia 1935 r. okręg łódzki LMiK liczył 60 oddziałów. W powiecie konińskim działały one w 15 miejscowościach: Koninie (dwa oddziały), Rychwale, Krzymowie, Pyzdrach, Kazimierzu Biskupim, Tuliszkowie, Skulsku, Kramsku, Wilczynie, Ślesinie, Piotrkowicach, Trąbczynie, Kleczewie, Golinie i Młodojewie²⁰.

Manifestacje w wymienionych na wstępie miejscowościach powiatu konińskiego przybrały formę wielkich i entuzjastycznych wieców obywatelskich. Z zachowanych dokumentów wynika, że 19 lipca wiece protestacyjne zostały zorganizowane w siedmiu miejscowościach: Ciążeniu, Kazimierzu Biskupim, Kleczewie, Kramsku, Ślesinie, Władysławowie i Zagórowie, natomiast 21 lipca – w Małoszynie. Najliczniejszy wiec odbył się w Kazimierzu Biskupim, gdzie demonstrowało ok. 1500 osób. Wielka manifestacja odbyła się we Władysławowie – według szacunków Zarządu Gminy Władysławów wzięło w niej udział od 1200 do 1300 osób (inne dane mówią o ponad 1000 manifestantów). W Zagórowie i Kramsku sprzeciw wobec wystąpienia Arthura Greisera wyraziło po ok. 1000 osób. Nieco mniejszy wiec miał miejsce w Ślesinie, gdzie zebrało się ok. 800 mieszkańców miasta i okolicy. W Ciążeniu manifestowało 600 osób, zaś w Małoszynie – 200. Dla Kleczewa nie zachowały się podobne dane²¹.

W niedzielę, 19 lipca 1936 r., manifestacje były organizowane w godzinach południowych, po głównych nabożeństwach. Zazwyczaj na ich miejsca były wybierane centralne punkty miejscowości, np. w Ślesinie zgromadzenie odbyło się przed kościołem, w Kramsku na placu przy plebanii, w Zagórowie na Dużym Rynku, we Władysławowie na rynku, przed pomnikiem Józefa Piłsudskiego. W Małoszynie natomiast wiec odbył się 21 lipca w godzinach wieczornych w remizie OSP²².

¹⁸ *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej I.I.1935-I.I.1937*, Warszawa 1937, s. 88.

¹⁹ Tamże, s. 90-91.

²⁰ *Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej I.IV.1933-I.IV.1935*, Warszawa 1935, s. 79, 81.

²¹ APK, SPK, sygn. 247, k. 1-20.

²² Tamże, k. 4, 7-8, 18-20.

Wspólnym mianownikiem omawianych wystąpień był szeroki udział przedstawicieli wszystkich grup społecznych w poszczególnych środowiskach lokalnych. W Kazimierzu Biskupim głównym organizatorem wiecu był miejscowy oddział LMiK. W Ciążeniu z kolei z inicjatywą wystąpił sekretarz gminy Stanisław Opasa. Wiec w Małoszynie „[...] został samorzutnie zorganizowany przez mieszkańców gromady [...]”²³. Wiemy również, że w Zagórowie zawiązał się komitet, na czele którego stanął Konstanty Lidmanowski – miejscowy lekarz i jednocześnie znany społecznik. Manifestowały organizacje społeczne, rzemieślnicy, kupcy, ochotnicze straże pożarne (na pewno w Kazimierzu Biskupim, Zagórowie, Kramsku, Małoszynie, Władysławowie), harcerze (Władysławów i Zagorów), nauczyciele, uczniowie szkół powszechnych, ludność żydowska (Zagorów), peowiacy, członkowie Związku Strzeleckiego (Kramsk, Zagorów, Władysławów), młodzież katolicka zrzeszona w Stowarzyszeniu Młodzieży Katolickiej (Kramsk, Zagorów, Władysławów), członkowie „Sokoła” (Zagorów), mieszkańcy miast i wsi. W Kramsku, Władysławowie i Zagórowie dużą aktywnością wykazali się członkowie Stronnictwa Narodowego (SN). W Kramsku, oprócz miejscowych działaczy SN, wzięli udział w zgromadzeniu przedstawiciele tej partii z Konina, Paprotni i Wyszyny²⁴. Najpełniejszy wykaz uczestników zachował się w sprawozdaniu z przebiegu wiecu w Zagórowie. Wspólnie manifestowali: ludność miasta i okolicznych wsi, uczniowie szkoły powszechnej, Ochotnicza Straż Pożarna, Koło Absolwentów i Koło Rodzicielskie przy 7-klasowej Szkole Powszechnej w Zagórowie, Związek Strzelecki, Związek Rezerwistów, zagórowskie ognisko Związku Nauczycielstwa Polskiego, harcerstwo, Kółko Rolnicze, Towarzystwo Śpiewacze im. Moniuszki, Związek Rzemieślników Chrześcijan, Związek Kupców Polskich, Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, SN, Związek Rzemieślników Żydów, Związek Kupców Żydowskich, POW, Komitet Wychowania Fizycznego i Przystosowania Obronnego²⁵.

Manifestacje miały poważny i uroczysty przebieg. Zgromadzenia rozpoczynały lub kończyły się odśpiewaniem hymnu państwowego i „Roty”. Organizacje społeczne i polityczne występowały ze sztandarami i transparentami. Najpierw przemawiali przedstawiciele lokalnych społeczności (w Ślesinie – kierownik szkoły powszechnej Józef Wiśniewski, w Kramsku – aptekarz Michał Pierwocha-Połomski i ks. Antoni Pokrzywnicki, w Władysławowie – zastępca sekretarza urzędu gminnego Bolesław Bednarowicz, w Ciążeniu – kierownik szkoły powszechnej Walenty Nowak, w Zagórowie – Konstanty Lidmanowski). Wszyscy z nich podkreślali, że Gdańsk musi być podporządkowany interesom Polski, zarówno ze względu na jego historyczne związki z Rzeczpospolitą Polską, jak i na znaczenie gospodarcze dla państwa polskiego. W wystąpieniach padały słowa potępiające obecną politykę władz WMG wobec Polski i Ligi Narodów. Mówcy przekonywali zebranych, że naród polski musi wykazać się jednością, aby przeciwstawić się agresywnej polityce III Rzeszy. W Ciążeniu, Kramsku, Małoszynie i Władysławowie dodatkowo uczono pamięć zmarłego tragicznie 16 lipca 1936 r. w katastrofie lotniczej gen. Gustawa Orlicz-Dreszera (pierwszego prezesa LMiK) – „szermierza idei dostępu Polski do morza”.

Następnie zebrani jednomyślnie podejmowali rezolucje, stwierdzające niezłomną postawę całego narodu wobec zakusów hitlerowskich na prawa Polski i Ligi Narodów w Gdańsku. Nie znamy treści wszystkich rezolucji. W całości zachowała się tylko ta

---

²³ Tamże, k. 8.

²⁴ Tamże, k. 1-20.

²⁵ Tamże, k. 18.

przyjęta przez ludność Ciężenia. Czytamy w niej: „Mieszkańcy Ciężenia i okolicznych wsi zebrani na wiecu w sprawie wystąpienia w Lidze Narodów burmistrz [sic!] Greisera żądają ostatecznego utrwalenia odwiecznych historycznych praw Rzeczypospolitej w Gdańsku, by Orzeł Biały rozciągnął swe opiekuńcze skrzydła nad morskim grodem Zygmunta i Batorych i spełnione zostało proroctwo wieszczka Gdańsk był nasz i musi być nasz”²⁶. We Władysławowie z kolei „[...] wzniesiono rezolucję nie oddać ani piędzi ziemi Państwa Polskiego i żądania większych uprawnień Polski do Gdańska, zapewnienia bezpieczeństwa polskim obywatelom w m. Gdańsku i rozszerzenia w Gdańsku uprawnień Rzeczypospolitej”²⁷. W Kramsku i Zagórowie komórki SN zorganizowały dodatkowo zebrania dla swoich członków i sympatyków. Zebranie w Zagórowie, w którym wzięło ok. 300 osób, zakończyło się przyjęciem rezolucji potępiającej politykę zagraniczną prowadzoną przez ministra Józefa Becka²⁸.

Podczas manifestacji nie zostały odnotowane żadne wystąpienia ani zajścia przeciwko porządkowi publicznemu, jedynie w Zagórowie doszło do drobnego incydentu. Był on jednak rysą na deklaracji SN żądającej „zjednoczenia narodu i armii narodowej”²⁹. Do zdarzenia doszło, gdy po wyjściu z kościoła pochód dotarł na Duży Rynek. Po ustawieniu się wszystkich uczestników i przed odegraniem „Mazurka Dąbrowskiego” z nieznanymi przyczynami zgromadzenie demonstracyjnie opuściło pięć organizacji: Stowarzyszenie Młodzieży Katolickiej, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Stowarzyszenie Kupców Polskich i SN. Opuszczając Duży Rynek, organizacje te, nie zwracając uwagi na odgrywany właśnie hymn narodowy, przeszły pochodem przy dźwiękach orkiestry „Sokoła” do Domu Ludowego na własne zebranie. Zachowanie to zostało napiętnowane przez komitet organizacyjny na spotkaniu podsumowującym manifestację, które odbyło się 20 lipca 1936 r., jako nieobywatelskie postępowanie „[...] wobec społeczeństwa i kwalifikuje postąpienie takie jako czyn niegodny prawdziwego obywatela-Polaka”³⁰.

Nietrudno zauważyć, że utworzenie WMG jest przykładem słabości konstrukcji porządku światowego, który został ustanowiony po zakończeniu I wojny światowej. Rosnący w siłę niemiecki rewizjonizm doprowadził do tego, że faktycznie Gdańsk był rządzony w latach 30. na wzór III Rzeszy. Polacy widzieli w tym zagrożenie dla własnej suwerenności i niezależności gospodarczej. Poczynania narodowych socjalistów w WMG, a przede wszystkim wystąpienie Arthura Greisera w Genewie, były bezpośrednią przyczyną wybuchu, jaki ujawniło społeczeństwo polskie w manifestacjach gdańskich.

Na odezwę LMiK odpowiedzieli mieszkańcy powiatu konińskiego. Biorąc aktywny udział w manifestacjach, dali konkretny wyraz oburzenia z powodu prób podważania postanowień traktatu wersalskiego, wystąpili po hasłem zjednoczenia narodowego wobec zagrożenia płynącego ze strony totalitaryzmu hitlerowskiego.

MANIFESTACJE GDAŃSKIE W POWIECIE KONIŃSKIM W LIPCU 1936 ROKU

Słowa kluczowe: Wolne Miasto Gdańsk, Liga Narodów, II Rzeczpospolita, Liga Morska i Kolonialna, powiat koniński, manifestacje, Arthur Greiser, stosunki polityczne

---

²⁶ Tamże, k. 1.

²⁷ Tamże, k. 20.

²⁸ Tamże, k. 4.

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże, k. 18

Streszczenie: W artykule autor podjął tematykę wystąpień ludności powiatu konińskiego przeciwko polityce władz Wolnego Miasta Gdańska w stosunku do państwa polskiego i Ligi Narodów. Na podstawie dokumentów archiwalnych pokazany został stosunek ludności ośmiu miejscowości do wystąpienia Prezydenta Senatu Wolnego Miasta Gdańska na forum Ligi Narodów w lipcu 1936 r.

GDAŃSK MANIFESTATIONS IN THE KONIN COUNTY IN JULY 1936

Keywords: Free City of Danzing, League of Nations, Second Polish Republic, Maritime and Colonial League, Konin County, manifestations, Arthur Greiser, political relations

Abstract: In the article, the author deals with the protests of the Konin County population against the policy of the Free City of Danzing authorities towards the Polish state and the League of Nations. On the basis of archival documents, the attitude of the population of eight towns to the speech of the President of the Senate of the Free City of Danzing at the League of Nations forum in July 1936 was shown.

Bibliografia:

Archiwa:

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie, Starostwo Powiatowe w Koninie, sygn. 247.

Opracowania:

Cichy E., *Faszyzm w Gdańsku 1930-1945*, Toruń 1993 r.

Cienciała A.M., *Misja pokoju Carla J. Burckhardta*, „Dzieje Najnowsze”, t. 4, 1974, s. 83-106.

Gołdyn P., *Ochotnicze straże pożarne powiatu konińskiego w latach 1921-1939. Studium historyczne na podstawie „Głosu Konińskiego”*, Kalisz 2021 r.

Kowalski J., *Dokumenty centralnych instancji KPP w sprawie zagrożenia Śląska i Gdańska*, „Przegląd Historyczny”, 66/4, 1975, s. 621-633.

Marszałek F., *Prawa Polski w Wolnym Mieście Gdańsku*, „Rocznik Gdański: organ Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku”, t. 15/16 (1956/1957), s. 301-341.

Mikos S., *Wolne Miasto Gdańsk a Liga Narodów 1920-1939*, Gdańsk 1979 r.

Pacynko P., *Prawo kija i pięści” – zajścia między polskimi a niemieckimi korporantami w Wolnym Mieście Gdańsku (1920-1939)*, „Studia Historica Gedanensia”, t. IV (2013), s. 105-123.

Podlaszewski M., *Ustrój polityczny Wolnego Miasta Gdańska w latach 1920-1933*, Gdynia 1966 r.

Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej I.IV.1933-I.IV.1935, Warszawa 1935 r.

Sprawozdanie z działalności Ligi Morskiej i Kolonialnej I.I.1935-I.I.1937, Warszawa 1937 r.

Wójcicki J., *Wolne Miasto Gdańsk 1920-1939*, Warszawa 1976 r.